

התופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים – לא קנה

גפסת מקום באוטובוס או בגדי אלו עבדו גבי

[מתוך: משפטי התורה סימן פה]

שאלה

האם מותר לנוסע באוטובוס ציבורי ששילם רק עבור מקום אחד, לשמור מקום ישיבה נוסף עבור חברו שיעלה מאוחר יותר, אם כתוצאה מכך לא יהיה מקום ישיבה לנוסע אחר שעלה לאוטובוס ושילם לפני שחברו עלה לאוטובוס?

תשובה

א. אסור לנוסע לתפוס מקום ישיבה עבור נוסע נוסף שיעלה מאוחר יותר, אם מחמת זה לא ישאר מקום ישיבה לנוסעים אחרים שעלו ושילמו לפני הנוסע שתפסו עבורו את מקום הישיבה.¹

ב. אדם רשאי לתפוס מקום עבור חברו כאשר יש עדיין מקומות ישיבה פנויים במקום אחר באוטובוס. אולם אם כבר התיישבו אנשים בשאר המקומות, ועדיין לא שילם הנוסע שעבורו תופסים את המקום, צריך התופס לאפשר לנוסעים ששילמו לשבת במקום הפנוי.

¹ מבואר בגמ' ב"מ (י.) שהתופס לחבירו במקום שחב לאחרים לא קנה. לדוגמא, אם ראובן לווה כסף משמעון ויהודה, ואין לו מספיק כסף להחזיר לשניהם, ובא לוי ותפס מראובן כסף עבור שמעון – לא קנה שמעון, ומחזירים את הכסף מידי לוי לראובן, משום שבתפיסת לוי – הוא מונע מיהודה לקבל אותו אע"פ שגם לשמעון מגיע חלק מהכסף של ראובן. אולם כאשר אין לראובן בעלי חובות נוספים או שיש לו כסף עבור שניהם, מועילה תפיסת לוי עבור שמעון, כמבואר שם בראשונים ובשו"ע (סי' קה סעיף ד) וע"ש.

והנה מסקנת הגמ' שם היא, שאם תפס לוי מציאה עבור שמעון – תפיסתו מועילה, ונחלקו הראשונים בטעם הדבר. לדעת התוס' שם (בד"ה א"ר יוחנן וכו' ובגיטין יא: ד"ה התופס לבעל חוב וכו') הטעם הינו, משום מיגו דאי בעי זכי לנפשיה [פ"י מכיון שלוי היה יכול לזכות במציאה לעצמו] זכי נמי לחבריה [פ"י לשמעון]. ולדעת הרמב"ן שם הטעם הוא, משום דרק לגבי חוב, מאחר ונכסי הלווה או המזיק וכדו' משועבדים לכל בעלי החובות – לכן שם לא מועילה התפיסה של אדם זר להפקיע את שעבוד הנכסים, משא"כ במציאה שאינה משועבדת לאף אחד, ומבעליה היא כבר אבודה לאחר היאוש, א"כ אין בתפיסה גדר של חב לאחרים, ולכן מועילה התפיסה לאחרים, ועיין שם.

לפ"י? הוא הדין גבי תפיסת מקומות באוטובוס וכיוצא בזה, אם ישנם מקומות ישיבה פנויים נוספים באוטובוס – אין בתפיסה זו חוב לאנשים אחרים, כי הם יוכלו לשבת במקום אחר. וכן אם נתן את המקום שלו לחברו – ג"כ מועיל הדבר, משום מיגו דאי בעי זכי לנפשיה זכי נמי לחבריה, מאחר והתופס ג"כ קנה כרטיס.

אולם אם אין מקומות ישיבה נוספים – ע"י תפיסת המקום עבור חברו הוא חב לנוסע אחר. לפיכך אם הנסיעה הינה ללא תשלום [כמו בסעיף ו' בתשובה] – הדבר דומה למציאה, כי גם כאן אין כל שעבוד על המקום השני לנוסע אחר, ולכן לדעת הרמב"ן – מועילה תפיסתו, אבל לדעת התוס' – לא מועילה תפיסתו, כי לא שייך כאן לומר מיגו דזכי לנפשיה וכו', שהרי אינו רשאי לתפוס עבור עצמו מקום נוסף. וראוי לחוש לכתחילה לדעת התוס' והרא"ש שם.

לעומת זאת בנסיעה תמורת תשלום, מאחר ושאר הנוסעים שילמו כדי לנסוע באוטובוס, ובכלל התשלום הנ"ל כלול שיעבוד של החברה לתת להם את האפשרות לשבת במושבים הפנויים, וע"י בשו"ע חו"מ (סי' קצח סעיף ו) ששכירות מטלטלין נקנית בכסף, אם כן, ע"י תפיסת מקום ישיבה שמשועבד להם, נחשב התופס כחב לאחרים ולא מועילה תפיסתו, ואסור לו למנוע מנוסעים אחרים לשבת במקום הפנוי, אא"כ ישנו מנהג שבמקרים מסויימים מותר לו לתפוס, שאז על דעת כן שילמו הנוסעים עבור נסיעתם.

אמנם אם הראשון התופס שילם לנהג גם עבור המקום של חבירו, הוא רשאי לתפוס את המקום לחבירו, אלא אם כן ישנן הוראות אחרות מהנהלת חברת האוטובוסים.

ג. בכל המקרים שהובאו לעיל, מעיקר הדין אין הבדל אם הוא תופס זאת עבור קרוב משפחתו או עבור אדם זר.

ד. לאור האמור לעיל, אסור לאדם לשמור מנה בחדר אוכל עבור חבירו שיבוא לאכול מאוחר יותר, אם כתוצאה מכך לא תשאר מנה לאנשים אחרים שאמורים לסעוד באותו שולחן או שישאר להם כתוצאה מכך מנה קטנה מהמנה שתפס הראשון עבור חבירו.

רשאי הראשון לשמור לחבירו שיבוא מאוחר יותר מנה גדולה ולעצמו יקח מנה קטנה שתהיה באותו גודל שנשאר לשאר הסועדים באותו שולחן.

ה. במקומות שקיים מנהג המוסכם על האנשים בדברים אלו – הולכים אחר המנהג. לפיכך, במקרים שאדם תופס מקום ישיבה עבור קרוביו, כמו: אשתו [או אשה לבעלה] הוריו, ילדיו וכדומה שעולים באותה תחנה, כמדומה לי שהמנהג הוא שהאנשים מוחלים על כך ורשאי לעשות כך גם לכתחילה.

אולם אם תופסים לאנשים אחרים שאינם קרוביו או לקרוביו שאמורים לעלות לאוטובוס בתחנות הבאות ולא נשארו באוטובוס מקומות ישיבה פנויים – אין מנהג שאנשים מוחלים על זכותם, לפיכך אסור לעשות כך. האיסור קיים אע"פ שלא תמיד שאר הנוסעים מוחלים על כך, אולם אין זה נחשב מחילה, כי בדרך כלל הסיבה לשתיקתם היא – שאינם רוצים להתוכח עם התופס.

ו. כאשר הנסיעה היא בחינם, כגון כאשר ארגון מסויים משלם עבור הנסיעה לכל מי שמעוניין לנסוע עמם, נחלקו רבותינו הראשונים בדין הדומה לזה, האם יהיה מותר לתפוס במקרה כזה מקום לחבירו כאשר הינו חב ע"י כך לאחרים, ולכן ראוי להמנע מכך.